

КВАЗИПРОФЕССИОНАЛ ФАОЛИЯТ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ

Меҳринигор Раупова,
Бухоро давлат унверситети
Биология кафедраси ўқитувчиси

Аннотация

Мақолада квазипрофессионал фаолият, унинг педагогик лойиҳалаш, тадқиқот фаолияти, ўйин фаолияти каби турларига умумий тавсиф берилди. Асосан, лойиҳа фаолиятининг тавсифи ва уни қўллаш тартибига келтирилган. Олий таълимда квазипрофессионал фаолиятдан фойдаланиш муаммолари ва истиқболлари ҳақида муаллифнинг қарашлари келтирилган. Таълим жараёнида ўқув фаолияти ва ўқув-касбий фаолият ўртасидаги ўтиш даври сифатида квазипрофессионал фаолият муҳим ўрин тутди. Квазипрофессионал фаолиятни такомиллаштириш талабаларни педагогик амалиётга тайёрлаш даражасини, танлаган касб-ҳунар соҳасига бўлган қизиқишини оширишда, уларнинг ижодий салоҳиятини рўёбга чиқаришда тутган ўрни баён қилинади.

Калит сўзлар: контекстуал ўрганиш, касбий компетенция, квазипрофессионал фаолият: лойиҳа, ўйин фаолияти, тадқиқот фаолияти, муаммоли вазиятлар.

Аннотация

В работе дано общее описание таких видов квазипрофессиональной деятельности как педагогическое проектирование, научно-исследовательская деятельность, игровая деятельность. Значительное место уделено описанию проектной деятельности. Представлено видение автора на проблемы и перспективы использования квазипрофессиональной деятельности в высшем образовании. В образовательном процессе квазипрофессиональная деятельность играет важную роль как переходный период между учебной деятельностью и учебно-профессиональной деятельностью. Описана роль совершенствования квазипрофессиональной деятельности в повышении уровня подготовки студентов к педагогической практике, интереса к избранной профессии, реализации их творческого потенциала.

Ключевые слова: контекстное обучение, профессиональная компетентность, квазипрофессиональная деятельность: проектирование, игровая деятельность, научно-исследовательская деятельность, проблемные ситуации.

Annotation

The article gives a general description of such types of quasi-professional activities as pedagogical design, research activities, gaming activities. A significant place is given to the description of project activities. The author's vision of the problems and prospects of using quasi-professional activities in higher education is presented. In the educational process, quasi-professional activity plays an important role as a transitional period between educational activities and educational and professional activities. The role of improving quasi-professional activity in raising the level of students' preparation for pedagogical practice, interest in their chosen profession, and the realization of their creative potential is described.

Keywords: contextual learning, professional competence, quasi-professional activity: design, gaming activity, research activity, problem situations.

Ўқитувчи касбининг нозиклиги, масъулиятлилиги, мураккаблиги, шарафли эканлиги, муаллимнинг маҳорати, уларга қўйиладиган талаблар, устозларнинг фазилатларига оид фикрлар Шарк мутафаккирларининг асарларида ўз ифодасини топган. Шарк маънавияти, маданиятининг хилма-хил жиҳатлари, айниқса, Уйғониш даврида жуда ривожланган бўлиб, бу даврда яшаб ижод қилган Абу Наср Форобий, Хоразмий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Абдурахмон Жомий, Жалололдин Давоний, Алишер Навоий ва бошқа кўплаб мутафаккирларнинг ижодлари педагогик тафаккур тараққиётида ёш мураббийларнинг маънавий-ахлоқий камолотида муҳим манба бўлиб хизмат қилади.

Ҳозирги кунда таълим сиёсатини амалга оширишнинг етакчи йўналиши ва шартли жамиятнинг инновацион ривожланиш йўлларида ўтиш шароитида касбий фаолиятга қодир педагог кадрларни тайёр-

лашдир.

Ўқитувчининг касбий компетентлиги деганда касбий муаммолар ва касбий педагогик фаолиятнинг реал вазиятларида вужудга келадиган типик касбий вазифаларни ҳал этиш, билим, касбий ва ҳаётий тажриба, кадрият ва майллардан фойдаланиш қобилиятини белгиловчи ажралмас хусусияти тушунилади [1].

Олий ўқув юртларида талабалар олиб бораётган фаолият билан уларнинг касбий жараёнларда олиб бориши керак бўлган фаолият таққосланганда, жуда кўплаб бир-бирига мос келмайдиган тафовутларни кўришимиз мумкин: ўқув фаолияти ақлий жараёнларни ривожлантирса, амалий фаолият касбий лаёқатни ривожлантиришни талаб қилади; ўқиш жараёнининг объекти билим, квазипрофессионал фаолиятда эса бола, унинг психологияси, ички дунёси; таълим жараёнида бир-бирига боғлиқ бўлмаган кўп-

лаб фанларни дарс жадвали асосида ўқитиш ташкил қилинса, меҳнат фаолияти жараёнида эса система кўринишида намоён бўлади; талабадан ўқиш жараёнида диққат, ўзлаштириш, хотира ва моторика талаб қилинса, иш жараёнида эса танаси, қалби ва руҳияти билан бир бутун шахс сифатида намоён бўлади, у ўзини ўқитувчи сифатида бошқарувчанлик фаолиятини юзага чиқаради; таълим жараёнида талабалар статистик маълумотлар олишади, касбий фаолиятда эса олган билимларини уйғунлаштиришлари зарур; ўқув жараёнида талаба принциплар нуктаи назардан ёлғиз ўзи фаолият олиб борса, касбий фаолиятда бир нечта мутахассис умумлашади.

Контекстли ўрганиш бу зиддиятларнинг барчасини ҳал қилишга қаратилган.

Контекстуал ўрганишда А.А.Вербицкий учта асосий фаолият шаклини белгилайди: академик турдаги ўқув фаолияти; кваз-касбий фаолият; таълим ва касбий фаолият [2].

Квазипрофессионал фаолият – таълим фаолиятдан касбий маданият оламига ўтишнинг зарурий босқичи, мавзуни белгилаш (ўқув вазифалари, моделлар ва вазиятлар тизимидан фойдаланган ҳолда касбий фаолиятнинг билим, кўникма, кўникма ва тажрибасини ўзлаштириш), (ижтимоий муносабатларнинг қабул қилинган меъёрларига мувофиқ таълим жараёни иштирокчиларининг ўзаро муносабати) ва психологик (маданиятнинг бир қисми сифатида касбга “қўшиш”: унинг меъёрлари, қоидалари, қадриятларини ўзлаштириш орқали) контекстлар, бунинг натижасида мавжуд. Инсон – бўлажак мутахассис дунёси қиёфасининг қиймат-семантик таркибий қисмларини қайта қуришдир. Квазипрофессионал фаолиятнинг моҳияти шундан иборатки, у реал шароитда содир бўлади ва юқоридаги контекстларнинг бирлигини таъминлайди. [3]

Квазипрофессионал фаолиятнинг психологик моҳияти шундан иборатки, у шахсни касбийлаштиришнинг ажралмас элементи бўлиб, шакллантирувчи хусусиятга эга бўлади: унинг жараёнида шахснинг ҳаётий оламининг қиймат-семантик координаталари қайта қурилиб, унинг даражаси белгилаб қўйилади. Инсон ва касб ўртасидаги ёзишмалар, унинг профессионал сифатида шаклланишига ёрдам беради.

О.В.Даутованинг фикрига кўра, кваз-касбий фаолият шакллари қуйидагилар бўлиши мумкин: ишларни лойиҳалаш, вазият яратиш ва ҳал қилиш, ташкилий-фаол ўйинлари ва талабаларнинг илмий-тадқиқот ишлари [4].

Талабаларнинг илмий-тадқиқот фаолияти – бу илгари номаълум ечимга эга бўлган ва илмий соҳада тадқиқотнинг асосий босқичлари (муаммони шакллантириш, назарияни ўрганиш, материал тўплаш, уни таҳлил қилиш ва бошқалар) мавжудлигини на-

зарда тутган ҳолда ижодий, тадқиқот вазифасини бажариши, умумлаштириши, тадқиқот усулларини танлаши, уларни амалий ўзлаштириши тушунилади.

Тадқиқот фаолиятининг мақсади-янги билимларни қуришдир.

Илмий тадқиқотларнинг бир неча моделлари мавжуд.

Модел 1. “Тадқиқотни ўрганиш”.

Мақсад: тадқиқот натижаси эмас, тадқиқот жараёнини ўрганиш муҳим.

Модел 2. “Тадқиқот учун таклифнома” (Д. Schwab).

Мақсад: муаммоли қарашни ривожлантириш, изланиб фикрлаш рағбатлантириш.

Модел 3. “Тизимли тадқиқот” (Микаелис кўра).

Мақсад: илмий тафаккурни шакллантириш, тадқиқот жараёнини синтез қилиш ва унинг натижалари.

Қандай моделдан фойдаланишдан қатъий назар, талабаларнинг илмий-тадқиқот ишлари жараёнида услубий, бошқарув ва лойиҳа фаолияти соҳасида касбий компетенциялар шакллантирилади.

Квазипрофессионал фаолият ташкилий-фаол ўйинлар яққол намоён бўлади: бу мутахассиснинг ҳақиқий профессионал ишининг объектив, ижтимоий ва психологик мазмунини қайта тиклайди, унинг фаолиятининг ажралмас контекстини белгилайди. Ташкилий-фаол ўйинлар бўлиниди: Имитация-ўйин модели – танланган қисмнинг воқеликда бўлганини акс эттиради ва мутахассиснинг профессионал фаолияти объектив контекстини белгилайди; Ўйин модели эса иштирокчиларнинг имитация-ўйин модели билан ишлашини тавсифлашнинг бир усули бўлиб, бу мутахассисларнинг профессионал фаолиятининг ижтимоий контекстини белгилайди [5].

Натижада, ижтимоий ва субъектив компетентликни, мутахассиснинг касбий мотивациясини шакллантириш амалга ошади.

Талабаларнинг кваз-касбий фаолиятини ташкил этиш ўз-ўзидан ташкил этиладиган жараён эмас. У талабалар томонидан босқичма-босқич мақсадга мувофиқ амалга ошириш учун дастур ишлаб чиқиш лозим. Бизнинг тажрибада бу жараён бакалавр босқичининг иккинчи йили тўртинчи семестрда талабалар билан ишлашни ўз ичига олади ва 60 соат (2 кредит бирликлари) учун мўлжалланган, шундан 8 соат ташкилий қисми (бўлажак мутахассис фаолияти учун тайёргарликка қаратилган маърузалар), 14 соат “Лойиҳалаш ва тадқиқот фаолияти – талабаларни ижодий ўзини ўзи англашини амалга ошириш асослари” махсус курси амалий машғулоти, 6 соат тест ўтказиш ва махсус курс мавзулари бўйича билим текшириш (ўқитувчи билан бирга), 6 соат ўқув жараёнида акс еттириш ва ижодий ўзликни англашни ташкил этиш бўйича семенар машғулоти, 2 соат якуний маъруза

(хисобот конференцияси). Мустақил таълим 24 соатни ташкил қилади. Махсус курснинг мақсади-ўқувчиларнинг лойиҳалаш ва тадқиқот фаолиятини ташкил этиш жараёнида ўқувчиларнинг ижодий ўз-ўзини англаши, бу жараённинг хусусиятлари билан танишиш ва тушунишдир. [6]

Дарс мақсадлари:

- таълим жараёни шароитида бакалаврларнинг педагогик фаолиятини моделлаштириш;

- Олий таълим муассасалари талабаларининг шахсга йўналтирилган педагогик ҳамкорликка асосланган лойиҳа ва илмий-тадқиқот фаолиятининг ўқитувчи-ташкilotчи ролида кваз-касбий фаолиятга кўшилиши;

- “лойиҳа ва илмий-тадқиқот фаолияти” махсус курсининг ўқув дастури давомида олган билим ва кўникмаларини олий таълим муассасалари талабаларининг ижодий ўз-ўзини рўёбга чиқариш актуализацияси учун асос сифатида мустаҳкамлаш ва амалда қўллаш;

- бакалаврлар томонидан келгусидаги касбий фаолиятда илмий-тадқиқот билимлари ва улардан амалда фойдаланиш кўникмаларини ўзлаштирганлик даражасини аниқлаш;

- илмий-тадқиқот фаолиятида талабаларнинг ижодий изланиш салоҳиятини актуаллаштириш;

- ўқитувчининг педагогик фаолиятининг лойиҳа тадқиқотлари соҳасидаги хусусиятларини ўзлаштириши ҳамда олинган билим ва кўникмалардан келгуси касбий фаолиятда фойдаланиш имконияти;

- бўлажак ўқитувчилар ўртасида педагогик фаолиятда ўқувчиларни лойиҳалаш ва тадқиқотчилик фаолиятини ташкил этишга бўлган қизиқишни шакллантириш.

“Лойиҳалаш ва тадқиқот фаолияти – талабаларни ижодий ўзини ўзи англашини амалга ошириш асослари” махсус курси доирасида талабалар ва ўқитувчиларнинг фаолияти ва натижаларига қўйилган талаблар, университет талабаларининг ижодий ўз-ўзини рўёбга чиқариш асослари дастурини амалга ошириш усуллари ва шакллари билан танишадилар. Талабалар лойиҳа-тадқиқот фаолияти билан шуғулланишга қаратилган амалий машғулотларни режалаштириш, тайёрлаш, ўтказиш хусусиятларини, тадқиқот лойиҳаларини мазмуни, лойиҳалаш ва тақдимотини баҳолаш йўллари, таълим жараёнида ўқувчиларнинг ижодий ўз-ўзини англаш жараёнини акс эттириш ва ташкил этиш йўллари ўрганадилар.

Бундан ташқари, курс ўз иштирокчиларининг ижодий ўзаро муносабатларини ташкил этишга қаратилган. Биз бунга фақат шахсга йўналтирилган ёндашув тамойиллари амалга ошсагина эришишимиз мумкин. Курс давомида талабалар ўзларининг квази-ўқув фаолияти ва шогирдларининг фаолияти

ҳақида фикр юритадилар ва якуний босқичда бажарилган ишлар тўғрисида ҳисобот тайёрлайдилар. Зеро, рефлексия талабанинг ўз-ўзини баҳолаш ва тадқиқот фаолияти натижаларини таҳлил қилиш қобилиятини характерлайди, тадқиқот фаолиятига ва ўзига тадқиқотчи сифатида ҳиссий муносабатнинг муайян тажрибаси мавжудлигини назарда тутди [7]. Шунинг учун курс семинарларининг бир қисми педагогик рефлексияга бағишланган бўлиши керак. Ушбу семинарлар ташкилий маърузалар тугагандан сўнг дарҳол ўтказилиши ёки талабалар томонидан ўтказиладиган амалий машғулотлар билан алмаштирилиши мумкин.

Махсус курс талабага ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини ташкил этувчи ўқитувчи ролида ўзини англашга ҳаракат қилиш имконини беради. Албатта, бу жуда шартли, чунки иккинчи курс талабалари ҳали ўқувчилар билан фаол мулоқотга киришиш, мактаб муҳитида ишлаш, ўқувчилар фаолиятини ташкил этиш учун етарли даражада тайёргарликка эга эмаслар, аммо кваз-касбий фаолият ўқувчиларни педагогик амалиётга тайёрлашнинг зарурий босқичи бўлиб, ўз навбатида, уларни касбий фаолиятга тайёрлайди.

Е.С.Заир-Бек, И.А.Колесникова, В.Е.Родионова ва бошқалар томонидан тадқиқотлар бир қатор лойиҳа технологияси бағишланган.

Лойиҳа фаолиятини ташкил этишда Е.Н.Землянская бир неча босқичларни аниқлайди.

1-босқич – мавзуни танлаш ва лойиҳанинг вазифаси. Лойиҳа мавзусини катталар танлаб бермаслиги керак. Экстремал ҳолатларда, айтайлик, бир нечта таклиф қилинганлардан битта мавзуни танлаймиз. Бу жуда қийин жараён. Чунки талабалар ўзаро ҳамкорлик шаклини танлаши ва уни ўз ўқувчиларининг қизиқишлари билан боғлаш каби қийинчиликларга дуч келадилар.

2-босқич – дастлабки ғояларни илгари суриш. Ўз ғоянгизни иштирокчиларга “тағиб қўймаслик” муҳим. Ғоя мақсад ва унга еришиш йўлини тушунишни ўз ичига олади.

3-босқич – энг яхши фикрни танлаш. Бу босқич натижасида ўқувчилар лойиҳанинг якуний маҳсулотидан амалга ошириладиган, илгари сурилган ғояларнинг бутун тўпламидан битта ғояни танлашлари керак.

4-босқич – лойиҳа биносини режалаштириш ёки “лойиҳа босқичи”. Ҳар бир гуруҳ ўқувчилари лойиҳа мавзуси ва ғояси асосида ўзлари учун лойиҳа топширигини ишлаб чиқади.

5-босқич – ўқувчилар ўйлаб топилган лойиҳани индивидуал, гуруҳли ёки жамоавий амалга оширишни бошлайдилар, материаллар тўплайдилар, лойиҳада фойдаланиш учун турли хил вариантларни таклиф қиладилар.

6-босқич – лойиҳани баҳолаш ва ҳимоя қилиш.

Кейин, ҳимояланган вариантлардан лойиҳанинг яқуний сценарийси “тузилади”, у амалга оширилади. Лойиҳадан кейинги босқич ҳам муҳимроқ бўлиб, унинг доирасида И.А.Колесников ва М.П.Горчакова-Сибирская [8] қуйидаги тартибларни ажратиш тарафи: апробация, лойиҳа фаолияти натижалари ва маҳсулотларини тарқатиш, лойиҳани давом эттириш вариантларини танлаш.

Шундай қилиб, лойиҳа иштирокчилари лойиҳалаш соҳасида ўзларининг профессионал компетенцияларини ривожлантиришади.

Шу билан бирга, ҳозирги кунда олий таълим муассасасининг ўқув-тарбия жараёнига квазипрофессионал фаолиятни жорий қилиш бўйича муайян муаммолар мавжуд. Контекстуал таълим назариясини ишлаб чиқиш А.А.Вербицкий техник университетнинг таълим жараёнига эътибор қаратди. Шунинг учун ҳам биринчи муаммо бу тушунчани гуманитар таълимга мослаштириш билан бир қаторда педагогик таълимда фойдаланишнинг ўзига хос шакл ва усулларини белгилаш билан ҳам боғлиқдир. Кейинги қийин-

чилик ўқув вақтини тартибга солиш ва педагогик амалиёт учун ажратилган вақт билан белгиланади. Бундан ташқари, кўплаб бўлажак ўқитувчилар ўқувчилар билан лойиҳани тайёрлашга раҳбарлик қилиш кўникмасини етарлича шакллантирмаганлар.

Квазипрофессионал фаолиятдан фойдаланиш истиқболлари, биринчи навбатда, касбий муаммоларни ҳал қилишга қодир бўлган бўлажак мутахассиснинг касбий ваколатларини шакллантириш билан боғлиқ: талабаларнинг таълим ва дизайн соҳасидаги имкониятлари, эҳтиёжлари, ютуқларини ўрганиш; олинган натижалар асосида уларни ўқитиш, тарбиялаш, ривожлантиришнинг индивидуал йўналишлари; ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мос келадиган ва фан соҳасининг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи технологиялардан фойдаланган ҳолда таълим соҳасида кадрлар тайёрлаш ва таълимни ташкил этиш; жамоат ва таълим ташкилотлари, болалар гуруҳлари ва ота-оналар билан ўзаро ҳамкорликни ташкил этиш; таълим сифатини таъминлаш учун таълим муҳити имкониятларидан фойдаланишдан иборатдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Даутова, О.Б. *Профессиональная компетентность педагога-воспитателя.* – Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2005. С. 8-20.
2. Вербицкий, А.А. *Компетентный подход и теория контекстного обучения.* – Материалы к четвертому заседанию «РОССИЯ в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы» методологического семинара. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. С. 5.
3. Байбородова, Л.В. *Сопровождение образовательной деятельности сельских школьников.* – Ярославль; М.: С. 30.
4. Землянская, Е.Н. *Учебные проекты в экономической подготовке школьников // Школьные технологии.* – Россия, 2005. - № 4-Б. 85-92.
5. Колесникова И.А. *Педагогическое проектирование: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И.А.Колесникова, М.П.Горчакова-Сибирская; Под ред. И.А.Колесниковой.* – М.: Издательский центр «Академия», 2005. Б. 21.
6. Толипова Ж.О. *Биологияни ўқитишда педагогик технологиялар. Педагогика олий ўқув юртлари 5140400 Биология ва инсон ҳаётини фаолияти муҳофазаси мутахассислиги талабалари учун дарслик.* –Т., 2007. Б. 164.
7. Раупова М.Х. *Ижодий ўз ўзини рўёбга чиқаришда кваз касбий фаолиятнинг роли // Узлуксиз таълим илмий-услубий журнал.* –Т., 2021-йил маҳсус сон. Б. 43-48.
8. Раупова М.Х. *Бўлажак биология ўқитувчиси квази-профессионал фаолиятини лойиҳалаш усуллари // Педагогик маҳорат. Бухоро. Илмий-назарий ва методик журнал 2021-феврал, 1-сон. Б. 189-192.*